

B/ Mluvnice

Věty časové
Vremenske (temporalne) rečenice

Věty časové vyjadřují časové určení obsahu vět řídicích. S řídicími větami jsou nejčastěji spojeny spojkami a spojovacími výrazy: kad, dok, pošto, čim, kako, tek, dokle, otkad(a), do kada, pre nego što apod. Časové věty mohou vyjadřovat vztah současnosti, předčasnosti nebo následnosti vzhledem k větě řídicí.

Kad su stigli do visoke kamene ograde, ona je uplašeno stala. (Když dorazili ...)

Pošto su se uverili da je ploča jednačita i čista, klesari su krenuli slobodnije da kuckaju. (Až když se přesvědčili...)

Svitkale su oštrice dok su ih ispetljavali iz masnih kučina. (...zatím co je vymotávali...)

a) Časové věty se spojovacím výrazem "kad"

Věty se spojovacím výrazem "kad" vyjadřují současnost dějů v řídicí a vedlejší větě v případě, že i v řídicí, i vedlejší větě stojí slovesa nedokonavého vidu, tzn. že jsou přísudky vyjádřeny slovesy nedokonavého vidu.

Zar ti nisi lupao kad si klesao? (Cožpak jsi netloukl, když jsi tesal?)

Kad smo se vraćali, svako je išao svojim putem. (Když jsme se vraceli, každý šel svou cestou.)

Vedlejší časová věta s dokonavým slovesem v přísudku vyjadřuje děj řídicí věty bezprostředně navazující na děj věty vedlejší a naopak.

Tako je počeo njegov drugi noćni monolog kada je ostao sam u sobi. (...když zůstal...)

Pa kad odmače deset koračaja, poče otegnuto da zviždi. (Když se vzdálil ... začal hvízdát.)

Jestliže ve vedlejší větě s tímto spojovacím výrazem je přísudek vyjádřen dokonavým slovesem, a v řídicí nedokonavém, může věta časová vyjadřovat buď okamžik, v němž dochází k realizaci děje věty řídicí nebo jeden z okamžiků, při němž probíhá realizace děje řídicí věty.

Veliko je uzbudjenje vladalo u gradu kad se sa znalo da će biti dvije pokladne poverke. (Velké vzrušení panovalo ve městě, když se roznesla zpráva...)

Kad je došao na dogled njenoj kući, izlazio je mjesec i obasjao krš. (Když přicházel na dohled jejího domu, (právě) vycházel měsíc a ozářil skálu.)

b) Věty časové se spojovacím výrazem "dok"

Věty s tímto spojovacím výrazem, jejichž přísudky jsou vyjádřeny nedokonavým slovesem, vyjadřují děje současné. Tyto věty mohou rovněž vyjadřovat, že se řídicí větou označuje realizace děje, který probíhá v mezidobí nebo v jednom okamžiku trvání děje vedlejší věty.

Mnoge se ljudske stvari čine smiješnima dok ih čovjek gleda na drugima. (/v době/..když je člověk pozoruje na jiných.)

Dok su se oni dalje čupali oko novca, vi ste se spretno provukli kroz mráčne i vrlo komlicirane hodnike. (Zatímco se oni hádali kolem peněz, vy jste se šikovně protáhli ...)

Souvětí, v nichž je ve větě řídicí přísudek vyjádřen slovesem nedokonavého vidu a ve vedlejší slovesem dokonavým, označují, že děj řídicí věty probíhal před okamžikem ukončení děje ve větě vedlejší.

Kopali su dok nisu našli široku i duboku žilu kamena.(Kopali, dokud nenašli...)

Souvětí, v nichž je přísudek ve větě řídicí i vedlejší vyjádřen slovesem dokonavým, označují, že děj řídicí věty

proběhne před realizací děje vedlejší věty.

Prošlo je prilično vremena dok su prebrali nogama sve ono kamenje na krivudavoj stazi. (Uplynulo dost času, než probrali...)

c) Věty časové se spojovacím výrazem "pošto"

Spojovací výraz "pošto" uvozuje vedlejší časové věty, jejichž děj proběhl či probíhal před dějem věty hlavní.

Pošto se odmorio, produžio je put. (Když si odpočinul, pokračoval v cestě.)

d) Věty časové se spojovacími výrazy "čim" a "tek"

Vedlejší věty s některým z těchto spojovacích výrazů označují čas, který bezprostředně předchází době konání nebo vykonání děje řídicí věty.

Čim su se uverili da je ploča jednačita i čista, krenuli su slobodnije da kuckaju. (Jakmile se přesvědčili... začali volněji klepat.)

Tek doma dođemo, pošteno ću ti je vratiti. (Jakmile přijdeme domů, poctivě ti ji vrátím.)

e) Věty časové s příslovcem "kako"

Věty časové uvozené příslovcem "kako" se používají ve shodném časovém určení jako věty se spojovacími výrazy "čim" a "tek".

Kako me je ugledao, on mi priđe.

f) Věty časové se spojovacími výrazy "pre nego što" a "pre no što"

Věty s těmito spojovacími výrazy se používají pro uvození vedlejších vět, jejichž děj probíhá před dějem věty hlavní.

Pre nego što kupite kaput, dobro ga pogledajte.

(Dříve než koupíte kabát, dobře se na něj podívejte.)

Interpunkce v souvětí s větami časovými. - V souvětích, v nichž je na prvním místě věta řídicí a za ní následuje věta

vedlejší (časová), se čárka nepíše. Výjimku činí souvětí, v němž je věta časová dodatečně připojena jako vysvětlující.

Stari Dositej nije dočekao nesreću od 1813, kada je sa svim ostalim propala i njegova Velika škola.

Předchází-li věta vedlejší větě řídící, čárka se píše. (viz všechny výše uvedené příklady.)

Věty způsobové a srovnávací Načinske i poredbene rečenice

Tyto věty označují způsob, kterým probíhá děj věty řídící. Pokud některé věty způsobové vyjadřují tyto okolnosti přirovnáváním, nazývají se větami srovnávacími.

Karamarković učini jedan nagao pokret kao da hoće da prekine ovaj za njega neprijatan razgovor.

Vzhledem k tomu, že srovnávání může probíhat podle podobnosti nebo odlišnosti, v srbocharvátštině se rozlišují:
a) Věty srovnávací s něčím podobným

Tyto věty se uvozují výrazy kao što (srovnání je vyjádřeno na základě podobnosti), kako (uvozují se věty, které vyjadřují shodu s tím, co je řečeno ve větě hlavní, často s použitím odkazovacího slova "onako" ve větě hlavní), kao da (srovnání s něčím nereálným). Tyto věty se od řídící věty neoddělují čárkou s výjimkou případů, kdy se dodatečně uvádějí jako nějaké vysvětlení. Čárkou se rovněž oddělují při inverzi.

Ostali smo isto tako vredni i korisni kao što su nam i stari bili.

A ovi ljudi mu ne dađu da diše (onako) kako on želi.

Vi ste časno izvršili svoje zadatke, kao što se jedino i moglo od vas očekovati.

On peva kao da diše.

b) Věty srovnávací s něčím odlišným

Tyto věty srovnávací se spojují s řídícími větami spo-

jovacími výrazy "nego" a "no" a vždy stojí za větami řídicími. Ve větě řídicí je zpravidla užit komparativ nebo komparativní výraz či příslovce "drukčije", "drugo" (resp. přídavná jména "drukčiji", "drugi"), jejichž prostřednictvím se srovnávací věty tohoto typu spojují s větami řídicími. Tyto věty se nikdy neoddělují čárkou od své řídicí věty.

Ona to reče glasnije nego što je smela.

Žalije mu je vojvode Uroša no obadva da izgubi sina.

c) Věty srovnávající s něčím mimořádně odlišným

V srbocharvátských mluvnících se k srovnávacím větám řadí i věty, v nichž je vyjádřeno srovnání s něčím mimořádně odlišným (rečenice sa poređenjem po izuzetnoj nejednakosti). Takové věty vždy stojí za větou řídicí a pravidelně se oddělují čárkou. S větami řídicími se spojují výrazy: a kamoli, kamoli, nekmoli, gde, a gdeli, te, toli, a toli.

Toj tajni nije bilo lako u trag ući, a kamoli joj stati na kraj. (... natož učinit konec.)
Kazaće ti i ono što nije, a nekmoli ono što jest. (Řekne ti i to, co není, natož pak to, co je.)
Bolesti su u mnogome tajna i za nauku, toli neće biti za narod. (... natož pak /jak nemají být/...)
Ne može on da joj navuče osmeh na usta, gdeli da izmami pare. (... natož vyloudit peníze.)

Věty příčinné a důvodové Uzročne (kauzalne) rečenice

Věty příčinné jsou vedlejší věty, jimiž se označuje příčina toho, co vyjadřuje přísudek věty hlavní. S větou řídicí se spojují těmito spojkami a spojovacími výrazy: jer, što, zato što, zbog toga što, usled toga što, zahvaljujući tome što, budući da, pošto apod.

Nijesam se usudio progovoriti jer je i ona šutjela.
Oni su razočarani što ne rade s njim na ovom pro-

blemu.

Ona je prihvatila njegovo rešenje zato što nije čula ni jedno bolje.

Ne možemo uzeti u obzir njegov projekat zbog toga što je aljkavo urađen.

Věty příčinné se mohou spojovat s řídicími větami i spojovacími výrazy jiné povahy, např. kađ, čim, pošto, dok, kako a pod. Že jde o věty příčinné, můžeme se přesvědčit, když místo uvedených spojovacích výrazů (které uvozují věty jiné, např. časové) použijeme výrazu "budući da".

Pošto se ništa drugo nije moglo očekivati, ljudi poustajaše. - Budući da se ništa drugo nije moglo očekivati, ljudi poustajaše.

Věty příčinné se mohou spojovat s větou řídicí i příslovcem "kako".

Kako Nenad ne zatvori dobro vrata, žena se obrecnu.

Postavení příčinných vět se složenými výrazy "zato što", "zbog toga što", "stoga što" je volné na rozdíl od vět uvozovaných spojkou "jer". Ve větách uvozených spojkou "jer" převládá význam důvodový.

Věty příčinné a důvodové mohou být ve velmi těsném vztahu k větě hlavní a v tomto případě se neoddělují čárkou (samozřejmě, pokud nejsou v inverzi). (Viz výše uvedené příklady.) Pokud je jejich závislost na větě řídicí volnějši, nebo pokud je počítujeme jako dodatečně připojené, nebo pokud jsou v inverzi, čárka se píše.

Mi za ovo imamo i stvarnih dokaza, jer pored provincijalizama tu nalazimo i književnih oblika.

Věty účinkové

Posledične (konsekutivne) rečenice

Věta účinková vyjadřuje účinek děje věty řídicí. Vy-

světluje tedy účinek či důsledek realizace obsahu udávaného slovesem ve větě řídicí. S větou řídicí se věta účinková spojuje spojkami "da" a "te". Ve větě řídicí je dosti často použit výraz, který vyjadřuje velkou míru nějakého příznaku, jako např. tako, toliko, takav, toliki apod.

Bio je obuzet stranačkom mržnjom da nije ni primetio mraka oko sebe.

Magla je bila tako gusta te se jedva raspoznavao put.

Účinkové věty jsou blízké větám příčinným. V obou případech jde o vyjádření vztahu příčiny a účinku. Rozdíl spočívá v tom, že u příčinných vět je příčina vyjádřena větou vedlejší, kdežto účinek (důsledek) větou hlavní, zatím co u vět účinkových je tomu naopak: řídicí věta vyjadřuje příčinu, a vedlejší účinek. Každou účinkovou větu můžeme tedy přeměnit (transformovat) ve větu příčinnou a naopak.

Magla je bila tako gusta te se jedva raspoznavao put.

Jedva se raspoznavao put jer je magla bila gusta.

O interpunkci souvětí s větami účinkovými platí totéž, co bylo řečeno o interpunkci v souvětí s větami příčinnými a důvodovými.

C/ Cvičení

1. Přečtěte a přeložte do češtiny úvodní text.

2. V níže uvedených větách nahraďte podtržené výrazy výrazy synonymními:

Više nije mogao da izdrži. Useci načinjeni u steni otkrili su njenu pravu, ranije skrivenu prirodu. Bila je sazdana od slojeva nalik na ploče naslagane jedna povrhu druge. Izgledalo je kao da ih je kakav džinovski zidar ređao i pritisnuo. Izgledalo je kao da kamen jauče i stenje. Ploče su bile nejednake debljine. Klesari su verovatno